

KUR'AN'DA "GIYBET" OLGUSU

-Bir Davranım Bozukluğu Olarak Dedikodu ve Korunma Yolları-

Abdurrahman KASAPOĞLU*

Özet

İnsan, hayatın her yerinde ve her anında dedikoduyla karşılaşabilmektedir. Dedikodu yapmayı yasaklayan Kur'an, bu konuda ahlâkî düzenlemeler getirmiştir. Mü'minleri dedikodu yapmaktan alıkoyabilmek için birtakım dinî ve eğitsel yöntemler önermiştir. Kur'an, dedikodu alışkanlığının inkârcı kimselerin ayrılmaz özelliklerinden birisi olduğunu açıklamıştır.

Anahtar Kelimeler: Dedikodu, ahlâk, iman, inkâr, Kur'an.

GOSSIP, A BEHAVIORAL FAULT, AND ITS CURE

Abstract:

Human may come across with gossip everywhere in life. Quran, forbidding the gossip, lay down rules and regulations about the matter. It asserts some religious and educational methods to prevent people from gossip. Quran also says that gossip is one of unnegligible characteristics of deniers.

Key words: *Gossip, ethic, faith, denial, Quran.*

Giriş

Bireyde toplumun beklentilerine, değerlerine uyan ya da uymayan hareketlere, tutumlara davranım denir. Temel özelliği, başkalarının haklarına saldırıda bulunmak, toplumun norm ve kurallarını sürekli ve yineleyici bir biçimde çiğnemek olan yıkıcı davranışlara davranım bozukluğu denir. Davranım bozukluğu gösteren bireylerde, yalancılık, hırsızlık, mala zarar

* Yrd.Doç.Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

verme, tehdit, hakaret, kavga çıkarma, kuralların çiğnenmesi gibi belirtiler görülür.¹

Hiçbir toplumun beklentisine uymayan, temel özelliği başkasının hakkına saldırmak olan, sosyal normlardan birinin çiğnenmesi anlamına gelen, yıkıcı sonuçlara yol açan dedikodu davranışını da davranım bozuklukları içerisinde değerlendirmek yanlış olmaz.

Bir davranım bozukluğu olan dedikodu sözlüklerde çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır: Türkçe’de dedikodu, başkalarını çekiştirmek ve kınamak amacıyla yapılan konuşmadır.² Eğitim bilimleri dedikoduyu, özel konuşmalarda ağızdan ağza dolaşan kötü niyetli sözler; konusu çekiştirme ve kınama olan yüzeysel konuşmalar; çoğunlukla güvenilir olmayan haberleri yayma olarak tanımlar.³ İletişim biliminde ise dedikodu, bir kimsenin başkasına üçüncü bir kişi hakkında bir kazanç edinme amacıyla ileti göndermesi olarak ifade edilir.⁴

Dedikodu, oldukça yaygın bir davranıştır. Herkes az ya da çok dedikodu yapmaktan kendisini alamaz. Dedikodu, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren iletişim sürecinin ayrılmaz bir unsuru olmuştur. İnsan yaşamıyla iç içe bir hal alan dedikodu yaşamın her yerinde ve her anında karşımıza çıkabilmektedir. Bu yüzden dedikodu hem sosyolojik hem de psikolojik bir süreç olarak toplumlara ve bireyleri ilgilendiren önemli bir meseledir.

Birçok insan dedikodu yapmaktan zevk alır ve onsuz yaşayamaz. Dedikodu onların yaşamlarının bir parçası haline gelir. Özellikle basit ruhlu insanların eğlencesidir dedikodu. Azgın bireyciliğin ve rekabetçi uğraşların yaygın olduğu toplumlarda dedikodu ve söylentiler insanlara çok fazla zarar verir.

Kur’an, dedikodu alışkanlığının bir mü’minin kişilik özellikleri arasında yer alamayacağını açıklamıştır. Bu alışkanlığı daha çok inkârcı kimselerin bir karakteri olarak göstermiştir. Dedikoducu olmaları sebebiyle inkârcıları hümeze, lümeze, hemmâz gibi isimlerle nitelemiştir.

¹ M. Orhan Öztürk, *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 1995, s. 445; Cengiz Güleç, Ertuğrul Koroğlu, *Psikiyatri Temel Kitabı*, Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 1998, II/1131-1133; Aydın Anay, *Ruh Sağlığı ve Davranış Bozuklukları*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998, s. 162.

² *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2000, I/599; *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, I/536; Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Sözlük*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999, s. 422.

³ Paul Foulque, *Pedagoji Sözlüğü*, Çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1994, s. 87; Remzi Öncül, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2000, s. 280.

⁴ Erol Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, Ark Yayınevi, Ankara, 1995, s. 88.

Kur'an, mü'minler arasında da dedikodu alışkanlığının ortaya çıkabileceğine işaret ederek, onları bu konuda uyarma ihtiyacı duymuştur. Kur'an bu uyarıyı yaptığı âyette anahtar kelime olarak gıybet kavramını kullanmıştır. Gıybet kavramıyla dedikodunun daha çok insanları arkadan çekiştirme şekline vurgu yapmıştır.

Kur'an, dedikoduyu konu olarak ele aldığı âyette, bu davranıştan uzak durmanın yollarını göstermeye çalışmıştır. Allah-insan ilişkisini dikkate alarak yani ittika, tevbe, ictinâb gibi ilâhî emir ve tavsiyelere uyarak dedikodu davranışından uzak durulabileceğini açıklamıştır. Ayrıca vicdan eğitimi, model edinme gibi doğal eğitim yöntemleri aracılığıyla dedikodudan kurtulmanın mümkün olabileceğine dikkat çekmiştir.

Araştırmamızda bir davranım bozukluğu ve olumsuz bir karakter olan dedikoduyu konu alan âyetleri inceleyeceğiz. Dedikodudan kurtulmak ya da uzak durabilmek için Kur'an'ın önerdiği çözüm yöntemlerini ve tedavi yollarını ortaya koymaya çalışacağız. Dedikoduyla ve onun tedavisiyle ilgili âyetleri incelerken yeri geldiğinde psikoloji ve ahlâk biliminin verilerinden yararlanacağız.

Önce hümeze ve lümeze kavramlarının geçtiği âyetlerde inkârcı kimselerin insanları yüzlerine karşı ve arkalarından ayıplamalarını ve çekiştirmelerini ele alacağız. Sonra mü'minlere gıybeti yasaklayan âyeti değerlendireceğiz. Bu âyet üzerinde dururken, gıybetin ortaya çıkış sürecindeki rolleri dolayısıyla kötü zan ve tecessüs davranışlarına da kısaca değineceğiz.

Yine bu bölümde, Kur'an'ın dedikoduyla ve özellikle arkadan çekiştirme yani gıybetle nasıl başa çıkılması gerektiğine ilişkin önerdiği yöntemleri açıklayacağız. Hemmâz kavramı çerçevesinde dedikodudan uzak bir kişilik oluşturabilmenin yoluna işaret edeceğiz. Gıybetten uzak kalabilmek için vicdan eğitiminin önemine, Allah-insan ilişkisinin rolüne dikkat çekeceğiz.

A. Kur'an'a Göre Dedikodu

Kur'an'da dedikodu konusu "hümeze",⁵ "lümeze",⁶ "hemmâz" ve "gıybet"⁷ kelimeleri ile ifade edilmektedir. Kur'an, peş peşe sıraladığı

⁵ Arapça "hemz" kelimesi, göz kırmak, bir şeyi –örneğin cevizi- avuç içerisinde sıkamak, itmek, kovmak, kırmak, çiğnemek, mahvetmek, hayvanı dürterek / vurarak yürütüşünü hızlandırmak, bir harfi hemzeli okumak, ayıp, kusur anlamlarına gelir. (Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn İbn Muhammed er-Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz., s. 546; Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1997, V/425-427; Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyîz*, el-Mektebetü'l-ilmî, Beyrut, tsz., V/343-344; Ahmed İbn Yusuf es-Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz fi Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1993, IV/300-301) Hemz kelimesinin kökündeki sıkma, itme, kovma, kırma, çiğneme, mahvetme anlamları, bu kelimenin ifade ettiği dedikodu eyleminde bireyin ahlâkî

hümeze ve lümeze kavramlarıyla hem yüze karşı hem de arkadan yapılan dedikodu etkinliğine açıklık getirmiştir. Bu kavramlarla dedikodunun özellikle sözlü dil ve beden dili kullanılarak yapılabileceğine dikkat çekmiştir:

“(İnsanları) diliyle çekiştiren, kaş ve gözüyle işaretler yapıp alay eden her fesat kişinin vay haline! O ki mal yığdı, onu saydı durdu. Malının kendisini ebedî yaşatacağını sanır.”⁸

Müfessirler, âyette geçen hümeze kelimesine, inceden inceye veya geriden geriye insanların şahsiyet ve namusuna dil uzatan, hafife alarak, alay ederek onları inciten, bir kimseyi yüzüne karşı sözlü olarak açıktan kötüleyen, insanların etini yiyen yani gıybet ederek ayıplayıp kınayan anlamını vermişlerdir. Benzer anlamları lümeze için de kullanmışlardır. Buna göre lümeze, insanlara kulp takan, kaş göz işaretiyle birini başkalarına göstererek hakir gören, bir kimseyi arkasından kötüleyen yani gıybet eden, sadece beden diliyle değil, sözlü olarak çekiştirendir. Müfessirler arasında, hümeze ve lümezenin anlamlarının birbirine yakın olduğunu, hatta aynı anlama geldiğini söyleyenler de vardır.⁹ Hümeze kelimesinin yorumunda, müfessirlerin “insan etini yiyenler, gıybet edenler” şeklinde yapmış oldukları

kişiliğini ve insanlar arası ilişkileri yıkıcı bir boyut olduğuna işaret eder. Kur’an’da, şeytanın insanın kalbine vesvese vermesi de “hümeze” kelimesiyle anlatılır. (Mü’minün, 23/97) Hemeze fiiliyle aynı zamanda şeytanın insana kötülüğü telkin etmesinin anlatılması, bu kelimeyle aynı zamanda dedikodunun anlatılmasıyla uyum göstermektedir. Nitekim dedikodu da şeytanın teşvik ettiği kötü davranışlardandır.

⁶ Arapça’da “lemz” kelimesinin asıl anlamı, alçak bir sesle konuşmak, bunun yanında göz, baş ya da dudak /ağız ile işarette bulunmaktır. Yine bu kelimeyle itmek, kovmak ve vurmak anlamlar da ifade edilir. (İbn Manzûr, *a.g.e.*, V/406-407) Lemz, hem sözlü hem de beden dilinin kullanıldığı bir eylemdir. Bu kelimeyle ifade edilen dedikodu da sözlü dil ve işaret dili kullanılarak yapılır.

⁷ Arapça’da gıybet kelimesinin alındığı “ğayb” kökü, şüphe, kalpte hissedilse bile gözle, diğer duyu organlarıyla görülmeyen şey, yeryüzünde gözle görülemeyen çukur / derin bölge, içyağı bol olan şişman koyun anlamlarına gelir. Gayb, bir yerde hazır bulunmanın zıddıdır yani mevcut olmamaktır. Güneş gözden kaybolduğunda “ğâbeti’ş-şems” denir. (el-İsfehânî, *a.g.e.*, s. 366-367; İbn Manzûr, *a.g.e.*, I/6654-656; el-Halebî, *a.g.e.*, III/222-223.) Gıybeti yapılan kişinin kendisinin çekiştirildiğinden haberi olmaz. Dedikoducu kimse, çekiştirdiği kimsenin bulunmadığı bir ortamda, onun bilgisi olmadan gıybetini yapar. Gıybetin bu yönü, bu kelimenin alındığı “ğayb” kelimesinin kök anlamında açıkça kendini gösterir.

⁸ Hümeze, 104/1-3.

⁹ Ebu’l-Hasen Ali İbn Muhammed İbn Habîb el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, tsz, VI/335-336; Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1993, XX/124; Ebû Muhammed Abdülhak İbn Gâlib İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-Azîz*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1993, V/521; Ebussuûd Muhammed İbn Muhammed İmâdî, *İrşâdu’l-Aklî’s-Selîm ilâ Mezâye’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, 1994, VIII/198; Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991, XI/88.

açıklamalar, bu kelimeyi Hucurât sûresinin 12. âyetiyle tefsir etme eğiliminde olduklarını gösterir.

Hümeze ve lümeze kelimeleri, Arapça'da, özelliği açıklanan kimselerin bu işleri yapmayı bir alışkanlık ve karakter haline getirdiklerini, sık sık böyle eylemlere başvurduklarını anlatır. "Faule" kalıbı, mubâlâğa içeren bir form olup bir işin sürekli yapıldığını, alışkanlık haline getirildiğini ifade eder. Hümeze ve lümeze kelimeleriyle anlatılmak istenen davranışı yapanlar bu işi âdet haline getirmişlerdir.¹⁰ Kur'an ahlâkından uzak yaşayan bu insanlar arasında başkalarını açıktan ya da arkalarından kötülemek, çekiştirmek normal bir davranış gibi kabul edilmiştir.¹¹ Vicdanları öylesine körelmiştir ki, yaptıklarının bir suç, hak ihlali olduğunu bile hissetmemişlerdir. Dedikodu yapmak onlar için tıpkı içki içmek, kumar oynamak gibi bir zevk haline gelmiştir.

Ben merkezli, kişisel çıkarlarından başka amaçları olmayan insanlar için en büyük zevklerden birisi başkalarını aşağılayıp eğlenmektir. Başkalarını çekiştirmek, gıybetini yapmak ruhlarına öylesine sinmiştir ki, köklü bir alışkanlığa dönüşmüştür.

Bu âyetin, gıybet etmeyi alışkanlık haline getiren Ahnes İbn Şüreyk hakkında indiği rivayet edilir. Başka bir rivayette âyetin Hz. Peygambere gıybet eden Velîd İbn Muğîre hakkında indiği açıklanır.¹² Âyetin nüzûl sebebinde, dedikoduculuğuyla öne çıkan bu isimler, aynı zamanda inkârcı, ilâhî değerleri kabul etmeyen kimselerdir. Bu kimseler, Allah'ı ve O'nun koyduğu ahlâk ilkelerini tanımadıkları için, apaçık bir haksızlık ve zulüm olan gıybeti yapmaktan çekinmemişlerdir. Gıybetini ettikleri kimselerden bir anlamda intikam almayı, onları insanların gözlerinde küçük düşürmeyi planlamışlardır. Belki de, gıybeti Hz. Peygamber ve Müslümanlara karşı yürüttükleri mücadelede bir yöntem olarak kullanmışlardır. Sağlam bir ahlâkî değerler sistemine sahip olmadıkları için başvurdukları bu yöntemin ahlâkî olup olmadığına bakmamışlardır.

¹⁰ el-Endelûsî, *a.g.e.*, V/521; Ebussuûd, *a.g.e.*, VIII/198; Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, Çev. Muhammed Han Kayani ve Diğerleri, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989, VII/230; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, tsz., IX/6086.

¹¹ Theophrastos'un "fesat" adını verdiği karakterin sahibi olanlar dedikoduyu bir tür konuşma özgürlüğü ve serbestlik olarak kabul ederler. Başta kendi yakınları ve dostları olmak üzere insanlar hakkında kötü konuşmak onların yaşamda en çok zevk aldıkları şeydir. (Theophrastos, *Karakterler*, Çev. Candan Şentuna, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, s. 97)

¹² Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed İbn Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzil*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, IV/789; Ebussuûd, *a.g.e.*, VIII/198.

Âyetlerde, (104/1-3) sahip olduğu maddi varlığı hayattaki en büyük değer kabul eden, diğer bütün kıymetleri -özellikle insanî ve manevî kıymetleri- küçük gören bir insanın tasviri yapılıyor. Bu insan, elinde bulundurduğu maddî kıymetlerle insanlığın bütün değerlerine ve üstünlüğüne sahip olduğunu sanmaktadır. Maddî varlığı sayesinde gücünün her şeye yeteceğini, hiçbir konuda acze düşmeyeceğini zannetmektedir. Sahip olduklarına güvenerek gururlanmakta ve kendini beğenmektedir. Bu ruh hali onu insanların kıymetlerini ve onurlarını küçük, önemsiz görmeye sevk etmektedir. Böylece geriye, onların gıybetini, dedikodusunu yapmak kalmaktadır.¹³ Âyette işaret edilen faktörlerin dışında daha pek çok sâik insanı dedikoduya yönlendirebilmektedir.

Gıybetin genel sebepleri arasında şunları sayabiliriz: Kızgınlık ve kin beslemek, intikam duygularını tatmin etmek, hoşça vakit geçirip eğlenmek, rakiplerini gözden düşürmek,¹⁴ kendi kusurlarını örtülebilmek için başkalarının kusurlarını öne sürmek, başkalarının eksiklerini açığa çıkararak kendi üstünlüğünü göstermek, insanları küçük görmek, kıskançlık duymak.¹⁵ Serveti, güzelliği, başarısı ya da başka üstün özellikleri dolayısıyla toplumda sıvırılmış olanlara karşı fısıltı halinde yöneltilen dedikodunun temelinde daima rekabet ve kıskançlık duyguları rol oynar.¹⁶

Gıybet, aşağılık duygusu içerisinde bulunan, düşüncelerini dile getirmekte yetersiz kalan kimselerde görülen bir özelliktir. Böyle kimseler, kendilerinden daha üstün gördükleri kişilerin beğenmedikleri görüş ve yönlerini yüzlerine karşı açıklamaktan çekinirler. Fakat onların bulunmadığı bir ortamda, arkalarından hemen dedikodularını yapmaya başlarlar.¹⁷

¹³ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Dâru's-Şurûk, Kahire, 1997, VI/3972; Muhammed Mahmûd Hicâzî, *et-Tefsîru'l-Vâzih*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1991, III/902-903; Yazır, *a.g.e.*, IX/6089.

¹⁴ Çok çocuklu ailelerde çocuklar ödül alabilmek ya da cezadan kurtulabilmek için birbirleriyle rekabet ederler. Birbirlerinin başarısını engellemek ve kötü göstererek gözden düşürmek için dedikoduya başvurabilirler. Başkalarıyla çekişme içerisinde olan kimseler onlar hakkında dedikodu yaparlar, açıktan ya da arkalarından küçük düşürücü sözler söylerler. (Thomas Gordon, *Etkili Anababa Eğitimi*, Çev. Emel Aksay, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 157; Roger Ailes, *Mesaj Siziniz*, Çev. Alev Önder, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 120)

¹⁵ Ebû Hâmid Muhammed İbn Muhammed el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1970, III/327-328; Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-î Alâ'î*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, tsz., s. 270-273; Hüseyin Peker, *Din ve Ahlak Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları*, Samsun, 1991, s. 157; Mustafa Çağrırcı "Gıybet" Md., D. İ. A., XIV/64.

¹⁶ Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları, İstanbul, 1969, s. 73.

¹⁷ Vera Peiffer, *Olumlu Düşünme*, Çev. Deryo Bahar, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 1997, s. 51.

Burada gıybetin sebepleri arasında sayılan eğilimleri iki başlık altında toplayabiliriz. Buna göre gıybetin ardında yatan birinci psikolojik neden üstün gelmek, ikinci temel neden ise saldırganlık eğitimi tatmin etmektir. Bir başka deyişle, saldırganlık ve üstünlük eğilimleri insanları gıybet etmeye yönelten psikolojik motivlerdir. Bu motivler hem gıybet yapmaya sebep olurlar hem de gıybet sayesinde doyuma ulaşırlar. “Hümeze” ve “lümeze” kelimeleriyle tasviri yapılan dedikoducu kimselerin de üstünlük ve saldırganlık eğilimlerinin etkisiyle gıybet yöneldiklerini söyleyebiliriz.

Kur’an dedikoduculuk davranışına hümeze ile aynı kökten gelen “hemmâz” kalıbıyla bir kez daha değinir. Hemmâz, inkârcı kimselerin karakter özelliği olarak tasvir edilir. Kur’an, hemmâz adını verdiği karaktere “nemîm” yani koğucu özelliğini de ekler. Hemmâz’ın iki taraf arasındaki dedikodu etkinliğini anlattığını düşünecek olursak, nemmamlık yani koğuculuk meselenin iki tarafla sınırlı kalmayacağını, olayın içerisine üçüncü ve daha fazla tarafın fiilî olarak dahil edildiğini anlatır:

“Sen, büyük bir ahlâk üzeresin... Şunların hiçbirine itaat etme; yemin edip duran aşağılık, (herkesi) kınayan, söz götürüp getiren, hayra engel olan, saldırgan, günahkâr, kaba, ayrıca kötülükle damgalı, mal ve oğullar sahibi olmuş diye (yolunu şaşırması)”¹⁸

Hemmâz, hoşlanmayacakları şekilde insanlardan söz ederek onları yeren, hafife alan, gıybetlerini yapan, arkadan çekiştiren, kusurlarından bahsederek onurlarını kıran, kaş göz işareti yaparak insanların şahsiyetiyle oynayan kimsedir.¹⁹ Bu kimsenin yapmış olduğu eylem, belli bir ortamda sınırlı, fısıltı halinde kalmış olsa bile, insanın itibarını düşürme, onurunu kırma, toplumsal statüsünü bozma gibi yıkıcı sonuçlar doğurabilir.

Yüce Allah bu âyetlerde inkârcıların olumsuz karakterlerinden bazılarını sayarak; Hz. Peygamberden, bu kimselere uymamasını istemektedir.²⁰ Hemmâz’ın, inkârcı kimselerin ahlâkî açıdan olumsuz özelliklerinden birisi olduğuna dikkat çekmektedir. Âyetlerde “hemmâz” diye nitelenen kişinin, maddi imkânlar ve toplumsal statü sahibi olduğu için kendini beğenip büyüklenen, çevresine karşı saldırganca bir tutum takınan, sağlam bir değerler sistemine bağlı olmadığı için günah işleyen, kötülük yapmaktan çekinmeyen biri olduğu anlatılmaktadır. Bu kişinin saldırgan, kibirli ve ahlâkî değerleri tanımayan kişilik özellikleri ile dedikoducu tutumu arasında

¹⁸ Kalem, 68/4, 10-14.

¹⁹ Fahrüddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1997, X/604; Celâlüddîn Muhammed İbn Ahmed el-Mahallî, Celâlüddîn Abdurrahman İbn Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Kalem, Kahire, 1966, s. 524; İzzüddîn Abdülazîz İbn Abdisselâm ed-Dımeşkî, *Tefsîru'l-Kur'an*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1996, III/347; Ahmed Mustafâ el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, X/168.

²⁰ Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1991, XXIX/52.

güçlü bir bağın olduğunu söyleyebiliriz. Onun dedikoducu eylemlerinin arkasında, saldırganlık ve üstünlük eğilimlerinin, sağlam bir değerler sistemine bağlı olmamanın bulunduğunu ifade edebiliriz.

Yüce Allah, kendini beğenmiş, kötü ahlâklı, ilâhî gerçekliklere ve insanlara karşı dedikodu ve gıybet yaparak büyüklük taslayan kimselere uymayı yasaklamıştır.²¹ Yüce Allah, önce Hz. Peygamberin üstün bir ahlâk sahibi olduğunu açıklamıştır. Daha sonra gelen âyetlerde ise, inkârcı kimselerin düşük karakter özelliklerini sıralayarak Hz. Peygamberin bu tür özelliklerden uzak olduğunu belirtmiştir.²² Dolayısıyla inkârcıların özelliklerinden birisini ifade eden hemmâz, Hz. Peygamberde asla bulunmayan bir özelliktir.

Dedikodu sadece bir kimsenin başkası hakkında yaptığı ayıplama, kınama, kusur bulma, onur kırma eylemi olarak iki taraf arasında sınırlı kalmaz. Koğuculuk diye isimlendirilen, insanlar arasında laf getirip götürmeye dayanan bir davranış olarak üçüncü taraf hatta daha başkaları arasında yayılarak genişleyebilir. Kur'an olumsuz bir davranış olan dedikodunun hemen ardından koğuculuğun da inkârcı kimselerin karakter özelliklerinden birisi olduğunu ve peygamberin bu tür davranışlardan uzak durması gerektiğini açıklamıştır. Koğucular âyette, "meşşâin bi nemîm" diye ifade edilmişlerdir.

"Meşşâin bi nemîm",²³ bazı insanlardan diğerlerine aralarını bozmak niyetiyle söz taşıyan kimse demektir.²⁴ Koğuculuk yapanlar, ara bozmak için insanların birinden diğerine laf götürürler. Bu davranış insanları birbirine düşürür, kardeşi kardeşe düşman eder, yakınlık ve dostluk bağlarını koparır, bireyler arasında güvensizlik yaratır.

B. Gıybet ve Gıybetin Ortaya Çıkış Süreci

Kur'an, dedikodunun kişinin yüzüne karşı değil, arkasından yapılmasına gıybet adını verir. Kur'an gıybeti konu edindiği âyette, gıybetle ilgili olan kötü zan ve teccüs davranışlarına da açıklık getirir. Kur'an, dinin değerler alanı içerisinde gıybet davranışına yüklenen hükmü belirtmekle yetinmez, ayrıca bu davranıştan uzak durabilmenin yollarını gösterir:

²¹ Abdurrahman İbn Nâsır es-Sa'dî, *Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, Müessesü'r-Risâle, Beyrut, 1996, s. 814.

²² Muhammed İbn Muhammed İbn el-Muhtâr eş-Şankîti, *Advâu'l-Beyân fî İzâhi'l-Kur'an bi'l-Kur'an*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995, VIII/253.

²³ Nemîme (koğuculuk), birinin başkası hakkında kusur ve eksikleriyle ilgili olarak söylediği sözü, "falan senin hakkında şöyle söyledi" diyerek o kişiye haber vermesidir. (Ahmet Rıfât, *Tasvîr-i Ahlâk*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, tsz., s. 246; Bkz., Rasim Özdenören, *Yüzler*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 73-75; Andre Lalande, *Kısa Gerekçeli Pratik Ahlâk*, Çev. M. Coşkun Değirmencioğlu, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2003, s. 59-60.

²⁴ ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, IV/575; el-Mâverdî, *a.g.e.*, VI/63; el-Mahallî, *es-Suyûtî*, *a.g.e.*, s. 524.

“Ey inananlar, zandan çok sakının. Zira bazı zanlar günahdır. Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın; biriniz diğerini arkasından çekiştirmesin. Sizden biri ölmüş kardeşinin etini yemeyi sever mi? İşte bundan öğrendiniz. O halde Allah’tan korkun, şüphesiz Allah tevbeyle çok kabul eden, çok esirgeyendir.”²⁵

Gıybet, bir kimsenin arkasından, duyduğu zaman hoşuna gitmeyecek sözler söylemektir. Bir kimse hakkında söylenen davranışı gerçekten yapıyorsa, bahsedilen özellikleri taşıyorsa, gıybeti yapılmış olur, aksi takdirde kendisine iftira edilmiş olur.²⁶ Gıybetin bu şekildeki tanımı doğrudan Hz. Peygambere aittir.²⁷

Gıybetin bu şekildeki tanımı gıybetçinin karakteri hakkında da ipucu vermektedir. Gıybetçi teşebbüs ettiği bu eylemi muhatabının yüzüne karşı yapmaya cesaret edememektedir. Muhatabının muhtemel cevabına karşı kendisini sağlama almak istemektedir. Bu durum gıybetçinin korkak bir ruh hali içerisinde olduğunu göstermektedir.²⁸ Burada sayılan kendine güvensizlik, korku, kötüye yorumlama tam bir paranoya halidir. Söz konusu paranoya hali, gıybetin ilk evresi olan zan aşamasında yani kalp ile yapılan gıybet sürecinde ortaya çıkmaya başlamaktadır.²⁹

Gıybetin ölü kardeş eti yemeye benzetilmesi, bu davranışta düşmanlık ve öfke belirtisinin olduğuna işaret etmektedir.³⁰ Nitekim modern psikoloji de gıybet ile saldırganlık arasında çok yakın bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir:

Kişi gıybet ederek düşmanlık ve öfke duygularını doyuma ulaştırmaktadır. Günlük yaşamda, bir kimse hakkında küçük düşürücü, kırıcı sözler kullanmak, türlü söylentiler çıkarmak, onu kötüleyip aşağılamak öfke belirtisi olabilmektedir.³¹ Kızgınlık duygusunun etkisiyle insanlar birbirlerine sözlü şiddet uygulayabilmektedirler. İnsanları aşağılayan, alay eden sözler kullanarak sözel şiddet uygulamak mümkün olabilmektedir.

²⁵ Hucurât, 49/12.

²⁶ ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, IV/363; es-Sa’dî, *a.g.e.*, s. 745; el-Mevdûdî, *a.g.e.*, V/418: Ateş, *a.g.e.*, VIII/527.

²⁷ Ebu’l-Hüseyn Müslim İbn el-Haccâc, *Sahîh*, Birr, 70, (Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, III/2001)

²⁸ Muntasır Mîr, *Kur’ânî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, Çev. Murat Çiftkaya, İnkılâb Yayınları, İstanbul, 1996, s. 70.

²⁹ Nevzat Tahran, *Psikiyatri Penceresinden İnsan ve Toplum*, Zafer Yayınları, İstanbul, 2001, s. 83-84.

³⁰ Yazır, *a.g.e.*, VI/4476.

³¹ Özcan Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1982, s. 1858-186; Arif Çelebi, “Öfke Saldırganlık ve Ruh Sağlığımız,” *Bilim ve Teknik*, Sayı, 192, 1983, s. 21.

Sözel şiddet, insanda psiko-sosyal yaralar açan en yaygın şiddet türlerinden birisidir.³²

İnsanları horlama ve küçük düşürme eğilimi sadist kişilerin belirgin özelliklerindedir. Bu kimseler, başkalarının hatalarını görme, zayıf noktalarını keşfetme ve bunları ortaya dökme konusunda oldukça ustadırlar.³³

Gıybet, insanın kişiliğini bozar, ruhsal yapısı üzerinde son derece zararlı etkiler yaratır, onu topluma zararlı bir birey haline getirir. Gıybet, kötü ve zararlı olanın yapılmasını teşvik ederken, iyi ve doğru olanın yapılmasını ise engeller.³⁴

Bir kimsenin gıybeti, açıkça sözlü ifadeler kullanılarak ya da sözsüz beden dili sembolleri aracılığıyla yapılabilir. Bu eylemler, gıybet maruz kalan kimsenin ruhsal yönden acı duymasına, toplumdaki birlik ve dayanışmanın bozulmasına, bireyler arasında sevgi bağlarının kopmasına, düşmanlıkların ortaya çıkmasına sebep olabilir. Gıybet edilenin, dinî ya da dünyevî yaşantısı, fiziksel ya da karakter özelliği, çocukları, malı, eşi, çevresindeki insanlar gıybet malzeme konusu yapılabilir.³⁵ Şimdi sırasıyla, gıybet yapılırken kullanılan dil sembollerine ve gıybetin zararlarına açıklık getirmek istiyoruz:

Gıybet, sözlü veya yazılı dil sembolleri kullanılarak, bazen açık ifadelerle bazen de kinâye yoluyla yapılır. Çeşitli davranışlar, işaretler, imalar gıybeti gerçekleştirmek için kullanılır. Özellikle kişilerin davranışlarını taklit etmek suretiyle onlarla eğlenmek, gıybetin en ağır olanıdır. İnsanların konuşmalarını, yürümelerini ve buna benzer durumlarını taklit etmek bu tutuma örnek gösterilebilir. Bir kişinin durumunu tasvir etmek için topal yürümek, gözü şaşkınlıkla yapmak suretiyle gıybet gerçekleştirilebilir.³⁶

Gıybet başkasının saygınlığını çığnemeye yöneliktir. Gıybetin hem birey hem de toplum üzerinde büyük zararları vardır. Toplumdaki bireylerin

³² Bülent Çiftçinar, "Dil ve Sözel Şiddet", S.D.Ü. Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi, 2003, sayı: 5, s. 50; Pat Allen, *Dil ve Şiddet*, Çev. Özlem Koşar, Epsilon Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 10.

³³ Karen Horney, *Ruhsal Çatışmalarımız*, Çev. Selçuk Budak, Öteki Yayınevi, Ankara, 1995, s. 157.

³⁴ Hüseyin Mezahiri, *Dürtülerin Kontrolü*, Çev. Süleyman Demir, İnsan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 141.

³⁵ el-Merâğî, *a.g.e.*, IX/252; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, XXVI/256-257; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985, VII/3455-3456.

³⁶ Ebû Hâmid Muhammed İbn Muhammed el-Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, Çev. A. Faruk Meyân, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1970, s. 449; el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, III/324; A. Hamdi Akseki, *İslâm Dini*, Nur Yayınları, Ankara, tsz., s. 240-241; Hayati Aydın, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999, s. 298; Peker, s. 157.

kusurlarını, eksiklerini açığa çıkaran gıybet, kalplerin incinmesine, nefretin doğmasına yol açar. Hiç kimse kendisi hakkında gıybet yapılmasından hoşlanmayacağı için, onun sebep olduğu sonuçlardan birisi insanlar arasında dargınlık, düşmanlık ve kuşku tohumlarının ekilmesi, kin ve öfke gibi duyguların alevlenmesidir. Gıybet, gönülleri yıkan, sevgi-saygı, birlik-beraberlik gibi duyguları ortadan kaldıran, insanlar arasında ayrılık çıkaran, güveni zedeleyen, toplumsal uyumu bozan bir davranıştır. Başlangıçta basit bir eylem gibi algılanan gıybet, sorunların, tartışmaların, kavgaların ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir. Gıybetin en ürkütücü yanı, yol açabileceği kötü sonuçların potansiyel büyüklüğüdür. Fiziksel değil, ruhsal bir saldırı olan gıybet, bir kere ağızdan çıktığı zaman insanlar arasında dalga dalga yayılabilir, tahmin edilemeyen fitnelere, çatışmalara neden olabilir. Gıybetin sosyal, siyasal ve ekonomik hayata, kişisel huzura, sağlığa ve yeteneklere, kısacası insanın bütün geleceğine verebileceği zararların sınırlarını kestirebilmek mümkün değildir.³⁷

Kur'an gıybeti bir davranış bozukluğu olarak açıkladığı âyette iki davranış bozukluğundan daha bahsetmektedir. Önce kötü zandan sakınmayı emretmekte, ardından sırasıyla tecessüsten ve gıybetten uzak durmayı bir ahlâk ilkesi olarak önermektedir. Kötü zan, tecessüs ve gıybet davranışları incelendiğinde âyetteki sıralamanın gelişigüzel yapılmadığı, belli bir amacı ve anlamı ifade ettiği anlaşılmaktadır. Her üç davranış tek başına bir davranış bozukluğu olmanın yanında, birbirinin tetikleyicisi olma özelliğine de sahiptirler. Şöyle ki, kötü zan insanı tecessüste bulunmaya iter, tecessüs de gıybetin yolunu açar. Dolayısıyla âyette üç davranış bozukluğunun diziliş şeklini gıybetin ortaya çıkış süreci olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Araştırmamızın bu bölümünde söz konusu süreçte yer alan kötü zan ve tecessüs davranışlarına kısaca değinerek bunların gıybetin ortaya çıkışına nasıl zemin hazırladıklarını açıklamaya çalışacağız.

Kur'an'ın değerler sistemine göre davranış bozukluğu kabul edilen zan, sebepsiz yere başkasını suçlamak, herhangi bir kanıt olmaksızın kötü bir iş yaptığını sanmak, davranış motifleri hakkında temelsiz kuşku doğurmaktır. Kur'an'ın erdemsizlik saydığı zan, insanlar hakkında kötü düşünceler beslemek şeklinde kendini gösterir. Hiçbir yararı olmadığı gibi, büyük zararları vardır.³⁸

Kur'an'a göre, her türlü zan değil, bazı türleri erdemsizlik kabul edilir. Dinî değerler açısından günah kabul edilen ve kaçınılması emredilen zan,

³⁷ Kerim Hakîkî, *Tezekkî*, Çev. Süleyman Demir, İnsan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 124; Çağrııcı "Gıybet" Md., D. İ. A., XIV/63; Mehmet Dikmen, *Huzurlu Yaşamak İçin 100 Altın Kural*, Sevgi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 197.

³⁸ Muhammed İbn Ali İbn Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1995, V/79; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul, 1997, s. 1057; Ateş, *a.g.e.*, VIII/526.

başkası hakkında kötü düşünce beslemek, onun kötü olduğu konusunda zanna dayanarak yargıda bulunmaktır. Âyette zandan bütünüyle sakının değil, çoğu durumlarda zandan sakının denilmiştir. Örneğin, insanların birbirleri hakkında iyi zanda bulunmaları normal bir davranıştır. Sakınılması istenen zan, Kur'an'ın nitelendirmesiyle, “zannın bir kısmı”dır. Bu bir kısım zan, insanlar hakkında kötü zanda bulunmaktır.³⁹

Kur'an'da erdemsizlik olarak nitelenen zannın sebep olduğu suçluluk durumu “ism” (günah) olarak açıklanır. İsm, bireyi cezalandırılmak üzere mahkum eden tutum ve davranıştır. Kur'an, zannın ism olduğunu belirtmek suretiyle onu yasaklamasının gerekçesini açıklamış olmaktadır. Yüce Allah, insanlar hakkında zanda bulunmanın, ilâhî değerlere göre, günah (suç işlemek) olduğunu belirterek, mü'minlerin bu davranıştan uzak durmalarını istemektedir.⁴⁰

Gıybeteye doğru gidilen süreçte zandan sonraki aşama tecessüstür. Kur'an'a göre, çeşitli yollarla başkalarının özel yaşantısını, kişisel davranışlarını, sırlarını, gizli yönlerini, kusurlarını araştırmak, soruşturmak, öğrenmeye çalışmak yani tecessüs büyük bir ahlâksızlıktır.⁴¹

Kur'an; zan, tecessüs ve gıybet konularını ele alırken doğal bir tedrici süreç izlemektedir. Davranış bozukluğunun ilk adımı, kişinin aklına başkasının davranışları hakkında kötü birtakım zanların, doğru olmayan düşüncelerin gelmesidir. Bu zan aynı zamanda birçok davranış bozukluğunun da kaynağıdır. Örneğin kusur araştırmak zandan sonra atılacak bir adım olabilir. Kusur araştırmak, kötü niyetle birisine zarar vermek veya sadece merakını gidermek amacıyla yapılabileceği gibi, kötü zandan da ortaya çıkabilir. Tecessüs, zannın bir sonucu olarak ortaya çıktığında insan zihni sadece tahminde bulunmakla yetinmez, tecessüs ve araştırma yapmaya yeltenir. Zanda bulunan kişi kendisine malzeme olarak seçtiği kimse hakkındaki tahminlerini güçlendirmek için onun tutum ve davranışlarını izlemeye, araştırmaya başlar. Böylece zanna konu olan kimsenin davranışları hakkında bir kanaat oluşturmaya çalışır. Bu yüzden Yüce Allah, insanlara zanda bulunmayı yasaklamanın ardından kusur

³⁹ Ebû Cafer Muhammed İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Tesîri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1980, XXVI/85; eş-Şevkânî, *a.g.e.*, V/80; Ateş, *a.g.e.*, VIII/526.

⁴⁰ el-Kâdi Nâsiruddîn el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, II/417; eş-Şevkânî, *a.g.e.*, V/80; el-Merâğî, *a.g.e.*, IX/251; Yazır, *a.g.e.*, VI/4471.

⁴¹ Abdullah İbn Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1996, IV/251; Ebû Muhammed el-Hüseyn İbn Mes'ûd el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, Beyrut, 1995, V/527; Alâuddîn Ali İbn Muhammed İbn İbrahim el-Hâzin, *Lübâbu't-Te'vil fî Maâni't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, Beyrut, 1995, V/527; el-Merâğî, *a.g.e.*, IX/251; el-Mevdûdî, *a.g.e.*, V/417.

araştırmayı yasakladığını belirtmiştir. Zan ve tecessüs evrelerinin ardından gıybet aşamasına geçiş yapıldığına dikkat çekmiştir.⁴²

Gazâlî, zan ile gıybet arasındaki ilişkiye⁴³ bağlı olarak, zanna gizli gıybet, kalp ile yapılan gıybet adını vermiştir. Onu da gıybetin bir türü olarak değerlendirmiştir. Kalbin sadece zan ile yetinmeyeceğini belirten Gazâlî, merak güdüsünün etkisiyle insanın tecessüse yeltenmek isteyeceğini açıklamıştır. Ona göre, tecessüs, kötü zannın ürünlerinden birisidir. Çoğu zanlar ileriki aşamalarda gıybet dönüşebilmektedir.⁴⁴ Tecessüs tek başına da insanı gıybet götürebilir. Bazı insanlar başkalarının durumları hakkında çok fazla meraklı olurlar. Çevrelerindeki insanların yaşantıları, yapıp ettikleri ilgilerini çeker. Daha sonra da görüp öğrendiklerini yapıcı olmayan bir niyet ve anlatım tarzıyla başkalarına aktarırlar.

C. Dedikoduyla Başa Çıkma Yolları

Alışkanlık halini almış dedikodu ruhsal bir rahatsızlıktır. Bu hastalıktan bütünüyle kurtulmak zordur. Dedikodu alışkanlığından kurtulmak ve hatta bu alışkanlığa mümkünse hiç tutulmamak için birçok yol denenebilir. Dedikodu alışkanlığından uzak kalabilmek ya da kurtulabilmek için Kur'an bazı yöntemler önerir. Kur'an'ın önerdiği doğal yöntemler arasında, olumlu kişilikleri model alma ve olumsuz kişilikleri model almaktan uzak durmayı, vicdanı canlı ve uyanık tutmayı sayabiliriz. Kur'an, ayrıca Allah ile insan arasındaki ahlâki ilişkiden hareketle dedikodu davranışından uzak durulabileceğine dikkat çeker. İlâhî değerlere bağlılık gösteren, onlara karşı çıkmaktan çekinen yani ittika eden bir mü'min, dedikodu davranışına yeltenmekten kendisini kolaylıkla alıkoyabilir. Bir şekilde dedikodu yapan mü'min, Allah'tan bağışlanma dileyerek yeniden bu davranışı sergilememe kararlılığı gösterebilir.

Araştırmamızın bu bölümünde dedikoduyla başa çıkmada Kur'an'ın önerdiği doğal çözüm yollarına, Allah-insan ilişkisiyle sağlanan davranış yönlendirme ve düzeltme yöntemlerine yer vereceğiz. Ayrıca dedikoduyla başa çıkmada Kur'an'ın açıkça değinmediği çözüm yollarından bazılarını değineceğiz.

⁴² er-Râzî, *a.g.e.*, X/110-111; Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1994, VI/304; Hicâzî, *a.g.e.*, III/508; Kutub, *a.g.e.*, VI/3345; el-Mevdûdî, *a.g.e.*, V/417; Yazır, *a.g.e.*, VI/4472.

⁴³ Gıybetin, zan ve tecessüs ile olan ilişkisini tespit edenlerden birisi de Martin Heidegger'dir. Ona göre gıybet, günlük yaşayışla ilgili olup, kötü zanna dayanan yorumları tekrar eden ve doğruluğu tespit edilemeyen konuşma tarzıdır. Gıybette ayrılmayan tecessüs ise, sadece ilgi çekici bir şey bulma dürtüsüyle herhangi bir şeyi araştırma isteğine işaret eder. Bu tarz tecessüsün hedefi, doğru bir anlayışa ulaşmak değil, bir an için zihni başka bir yöne çevirerek, oyalayıcı bir uğraş bulmaktır. (Frank Magil, *Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasîği*, Çev. Vahap Mutal, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992, s. 56-57)

⁴⁴ el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, III/334-337; *Kimyâ-yı Saâdet*, s. 450.

Kur'an,⁴⁵ Hz. Peygamberin ilâhî öğretiler doğrultusunda şekillendirdiği kişilik yapısını "büyük bir ahlâk" olarak nitelemektedir. İnkârcıların kişilik yapısını oluşturan bazı olumsuz karakterleri sıralayan Kur'an,⁴⁶ Hz. Peygamber'den bu tür özelliklerden uzak durmasını istemektedir. (68/10) Peygamberin şahsına yapılan bu ilâhî çağrışı bütün Müslümanlara genellemek mümkündür. Tıpkı Hz. Peygamber gibi, mü'minler de Kur'an ilkeleri doğrultusunda kişiliklerini şekillendirmeli ve inkârcıların belirgin olumsuz karakterlerinden uzak durabilmelidirler. Kur'an bu âyetlerde Müslümanlara ahlâk açısından nasıl olmaları ve nasıl olmamaları gerektiği yönünde açık iki farklı örnek sunmaktadır:

Âyetlerde, (68/4-14) dedikodu yaparak insanları açıktan ve arkalarından ayıplama alışkanlığı, olumsuz (inkârcı) kişilik özelliği arasında sayılmaktadır. Bu özellik Hz. Peygamberde bulunmayan ve bulunmaması gereken bir alışkanlıktır. Dolayısıyla dedikodu alışkanlığı gerçek bir mü'minin özellikleri arasında yer almamalıdır. İnkârcı kişilik modelini değil, Hz. Peygamberin kişilik modelini kendine örnek alan bir mü'min dedikodu alışkanlığında yaşantısında yer vermemek durumundadır.

Yüce Allah, Kur'an'da (68/10-32) inkârcıların dedikodu yaptıklarını, ahlâkî düşüklük içerisinde olduklarını açıklamıştır. Kur'an, aktarmış olduğu bu tür örnek olaylarla / mesellerle ahlâkî bilinç geliştirmeyi hedeflemiştir.⁴⁷ Kur'an, sadece ahlâkî değerlerin bilgisini aktarmakla yetirmemiş, bu değerlerin öğrenilmesini ve benimsenmesini kolaylaştıracak ifade ve üsluplar kullanmıştır.

Yüce Allah, gıybet etmeyi ölü eti yemeye benzetmiştir. Aralarındaki benzerlik, ölen kimsenin etinin yenildiğinin farkında olmaması, gıybet edilen kimsenin de gıybet edenin söylediklerinden haberinin olmamasıdır. Fakat, yine de o farkında olmasa bile gıybet edilen kimsenin şeref ve namusuna leke sürülmüş olur. İnsanın şeref ve namusu eti kadar kıymetlidir.⁴⁸ İnsanın bedenine saldırmak ona nasıl acı veriyorsa, onuruna saldırmak da ruhuna acı verir.⁴⁹ Bir kimsenin etini yemek hoş karşılanmayacağı gibi, onun namusunu lekelemek de itici bir davranıştır.⁵⁰

⁴⁵ Kalem, 68/4-14.

⁴⁶ Kalem, 68/8-16.

⁴⁷ Nevzat Y. Aşıkoglu, "Kur'an'daki Örnek Olayların (Mesellerin) Ahlâkî Bilinç Geliştirmedeki Rollerini", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 1, 2001, s. 3-4.

⁴⁸ İnsanların onurlarını korumak hayatî öneme sahip bir iştir. Bu gerçeği hesaba katmamak büyük bir eksikliktir. Başkalarının onurunu düşünmeksizin çiğnemek hayatta yapılabilecek en büyük yanlışlardan birisidir. (Dale Carnegie, *Dost Kazanmak ve İnsanlar Üzerinde Tesir Yapmak Sanatı*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Kıtisan Yayınları, İstanbul, tsz., s. 218)

⁴⁹ Başkalarını, kötölemenin, yermenin, ayıplamanın muhataplar üzerinde, onların ruh dünyalarında meydana getireceği etkinin sınırlarını tahmin edebilmek mümkün değildir. (L.

Kur'an, insanların arkasından dedikodu yapmaktan yani gıybet etmekten alıkoymak için bir tür vicdan eğitimi önermiştir. Duyarlı bir vicdanın dedikodu yapılmasından rahatsızlık duyacağına ve bireyi bu davranıştan vazgeçirebileceğine dikkat çeken Kur'an, vicdanın etkin ve uyanık tutulmasını istemiştir. Kur'an, bu önerisini mübalağa, benzetme gibi çeşitli anlatım sanatları kullanarak tasvir etmiştir.

Yüce Allah'ın, gıybet etmeyi ölü insan eti yemeye benzetmesi, gıybet etmekten nefret duymayı sağlamaktır. İnsan eti yemek bozulmamış insan fıtratına, sağduyuya ters düşer. Ayrıca ilâhî değerlere göre de yasak bir davranıştır.⁵¹

Âyette, gıybet etmek suretiyle bir kimsenin onuruna saldırmak, ölmüş haldeki kardeşin etlerini parçalayıp büyük bir iştahla yemeye benzetilmektedir. Âyette, gıybetin çirkinliğini ifade etmek için birçok mubâlağalı⁵² anlatıma yer verilmektedir. Takrir ya da inkâr amaçlı sorulmuş olan soruda, bu iğrenç işi yapmaya arzu ve istek duyulduğu dile getirilmektedir. Nefret duyulması gereken bir işin, sevilerek yapıldığı belirtilmektedir. Ölmüş bir canlının etinin yenmesi insana iğrenç gelirken, ölmüş bir insanın etinin yenilmesinin tasvir edilmesi bu iğrençliği daha da artırmaktadır. Benzetmede, eti yenen kişinin kardeş gibi yakınlık bağı olan bir kimse şeklinde tasvir edilmesi, olayı daha da dramatik hale getirmektedir. Âyette geçen "ahadukum" (sizden biri) ifadesi, eti yenen kimsenin yabancı biri değil, onların içinden biri olduğuna işaret etmektedir.⁵³

Âyette yapılan benzetme, soru biçiminde ortaya konularak insanlar üzerinde daha büyük bir etki bırakma amaçlanmıştır. Böylece gıybet edenin kendi *vicdanına* dönerek, ölmüş kardeşinin etini yemeye razı olup olamayacağına karar vermesi istenmiştir. Ölmüş kardeşinin etini yeme konusunda verdiği kararı, gıybetini yaptığı kimsenin onuruyla oynama konusuna da genellemesini önermiştir.⁵⁴ Yüce Allah, gıybeti ölmüş kardeşin etini yemeye benzetmeyi soru biçiminde ortaya koyarak muhatap üzerinde

Nikolayeviç Tolstoy, *Çocuk Gibi Olun*, Çev. Ali Fuad, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 1998, s. 20)

⁵⁰ er-Râzî, *a.g.e.*, X/110; İsmâil Hakkı el-Bursevî, *Tefsîru Rûhi'l-Beyân*, Mektebetü Eser, İstanbul, 1389 h., IX/87; Hicâzî, *a.g.e.*, III/510; el-Mevdûdî, *a.g.e.*, V/421; Ateş, *a.g.e.*, VIII/527.

⁵¹ el-Bursevî, *a.g.e.*, IX/87; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, XXVI/257; Yazır, *a.g.e.*, VI/4475.

⁵² Mubâlâğa, aklın alamayacağı kanısını uyandıracak derecede, bir niteliğin gücünde ya da zayıflığında son sınıra ulaştığını ifade etmektir. (Celaleddin Muhammed Kazvini, *Telhis*, Çev. M. Fahreddin Dinçkol, Ebrar Yayınları, İstanbul, 1990, s. 181)

⁵³ ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, IV/363-364; el-Beyzâvî, *a.g.e.*, II/417-418; el-Kâsimî, *a.g.e.*, VI/306; Yazır, *a.g.e.*, VI/4476.

⁵⁴ el-Mevdûdî, *a.g.e.*, V/421.

derin bir etki bırakmayı amaçlamış, her şansın vicdanını sorgulamasını sağlamıştır.⁵⁵

Âyette geçen “fe kerihumûh” (işte bundan iğrendiniz) ifadesi, insanın ölmüş birisinin etini yemeye yaklaşamayacağını, bunun tiksindirici olduğunu, aynı durumun gıybet hakkında da geçerli olup ondan da uzak durulması gerektiğini anlatır.⁵⁶

Kur’an kültürü sayesinde, “ölü kardeşin etini yeme” ile “gıybet fiili” müslümanların bilinçaltında eşleştirilmiştir. Öyle ki, az çok Kur’an bilgisi olan her mü’min, “gıybet” denildiğinde ölü kardeşin etini yemeyi aklına getirir. Hucurât sûresinde gıybeti tasvir eden âyetin ilk bakışta çağrıştırdığı anlamı bile insanı gıybette sakındırmaya, uzak tutmaya yetecek mahiyettedir. Çünkü “gıybet” söz konusu olduğunda, mü’minin zihninde çirkinliğin son haddine varmış bir davranış çağrışım yapmaktadır. Bozulmamış insan doğası, özellikle de Kur’an ahlâkıyla şekillenen mü’min kişiliği, akla gelebilecek en büyük çirkinliği, kötülüğü çağrıştıran gıybette kolaylıkla uzak durabilecektir.

Bir davranışta bulunurken içimizde bu davranışa ve bu davranışın muhataplarına karşı sevgi ve derin bir ilgi besleyebiliyorsak vicdanî bir eylemde bulunuyoruz demektir. Vicdana bağlı hissin temel vazifesi iyiyi, doğruyu sevmektir. Bu his, erdemli davranışlar karşısında sevgi ve hoşlanma duyguları uyandırırken; her türlü haksızlık karşısında hoşlanmama duygusu, antipati, nefret duygusu meydana getirir. Vicdanın işlevine eşlik eden iğrenme duygusu, davranışları kontrol etmede etkili bir faktördür.⁵⁷ Yapılan benzetmede geçen “e yuhibbu” (sever mi, hoşlanır mı?) ve “fe kerihumûh” (ondan hoşlanmazsınız, tiksiniyorsunuz, nefret duyarsınız) ifadeleri, kardeş eti yeme gibi bir olay karşısında insanın duygusal yönünü öne çıkarmaktadır. Erdem dışı bu davranış karşısında vicdanın duygusal duyarlılığının nasıl aktif hale geçtiğini belirtmektedir.

Kur’an vicdanı uyararak, insanları dedikodu davranışından uzak tutmaya çalışmaktadır. Yapılan tasvirdeki benzetmeler, ifade biçimleri, seçilen kavramlar, vicdan eğitimi aracılığıyla dedikodu davranışının önlenmesi ve düzeltilmesi amacına yöneliktir. Dedikodu davranışını gerçekleştiren bir kimse vicdanına başvurduğunda yaptığı işten dolayı içinde sevgi ve hoşlanma duyguları hissetmeyecektir. Aksine, antipati, nefret, tiksinti duyguları benliğine hakim olacaktır. Kur’an’ın amacı dedikodu yapmaya

⁵⁵ Şadi Eren, *Kur’an’da Teşbih ve Temsiller*, Işık Yayınları, İstanbul, 2000, s. 190.

⁵⁶ er-Râzî, *a.g.e.*, X/111; es-Sa’dî, *a.g.e.*, s. 745; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, tsz., III/236.

⁵⁷ Ahmet Cevizci, *Etîğe Giriş*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002, 129-132; Ramazan Özçankaya, *Ruh İçimizdeki Biz*, Hayat Yayınları, İstanbul, 1999, s. 143; Ergün Arıkdal, *Yaşamın Amacı Kendini Bilmek*, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul, 1998, 284-285.

niyetlenen ya da yapan kimselere bu tecrübeyi yaşatmak ve onları dedikodudan vazgeçirmektir.

Bir kimse gıybet yapabilmek için öncelikle gıybetini yapacağı kimse hakkında kötü zan ve tahminde bulunarak işe başlar. Sonra tahminlerini destekleyecek kanıtlar bulmak amacıyla tecessüse başvurur. Gerekli malzemeyi tecessüs yoluyla sağladıktan sonra gıybet eylemini gerçekleştirir. Kur'an'ın önce kötü zanni, sonra tecessüsü, ardından da gıybeti yasaklaması, gıybetin önlenmesinde takip edilen önemli bir eğitim yöntemidir. Kur'an önce kötü zanni yasaklayarak gıybetin giden yolu engellemeyi hedeflemiştir. Eğer kötü zan ortaya çıkar ve insanı tecessüse sevk ederse, Kur'an bu kez gıybet sürecinin önünü tecessüs aşamasında kesmeyi amaçlamıştır.

Olumsuz davranışlar ne kadar erken teşhis edilir ve tekrarı önlenirse, başa çıkılması o kadar kolay olur. Erken teşhis, eğitimin temel ilkelerindedir.⁵⁸ Kur'an; insan gıybet alışkanlığına yakalanmadan önce, gizli gıybet yani kötü zan ve tecessüs aşamalarında, erkenden gıybetin önünü kesmeye çalışır. Kötü zandan gıybetin kadar uzanan süreci bir bütün olarak değerlendirirsek, gizli gıybet ve tecessüs aşamalarında davranış değiştirmeye, düzeltmeye çalışmak, daha kolay ve kalıcı olur.

Yüce Allah, insanların gıybetten uzak durmalarını sağlayacak faktörlerden birinin "ittikâ" olduğunu söyler. Yüce Allah, mü'minlerden gıybet etmekten uzak durmalarını istemiştir. Mü'minlerin bu emre uymaları, Allah'a karşı gelmiş olmaktan sakınmaları, daima O'nun gözetiminde bulduklarını unutmamaları doğal olarak onları gıybetten uzak tutacaktır.⁵⁹

İslâm dedikodu gibi her türlü olumsuz kişilik özelliğinden uzak durulmasını emretmiştir. İnsanın olumlu kişilik sahibi olmasında dinin büyük bir rolü vardır. Olumlu kişilik özelliklerine sahip olmanın yolu, dinin esaslarına içtenlikle inanmaktan ve onları sevgiye dayalı bir eğitimle benimseyip uygulamaktan geçer.⁶⁰ İttikâ, Allah ile insan arasındaki bu ilişkiyi ifade eder. Dedikodudan uzak durmak dinin esaslarından biridir. Allah'tan ittikâ eden bir mü'min doğal olarak bu esası benimseyip uygulamak durumundadır.

Gıybet eden kimse yaptığı işten pişmanlık duymalı, bağışlanma dileyerek Allah'ın affına sığınmalıdır. Gıybet edenlerin bağışlanma dilerken izleyeceği

⁵⁸ <http://www.members.tripod.com/haticetopac/ruhsal/uyumsuz.htm>

⁵⁹ eş-Şevkânî, *a.g.e.*, V/80; en-Nesefî, *a.g.e.*, IV/252; el-Merâğî, *a.g.e.*, IX/253; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, XXVI/258; İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, Çev. Mustafa Altinkalya ve Diğerleri, Ekin Yayınları, İstanbul, 1998, VI/430; Yazır, *a.g.e.*, VI/4476.

⁶⁰ Hüseyin Peker, "Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1986, sayı: 1, s. 105.

yol, gıybeti tamamen bırakarak bir daha dönmemeye kesin bir şekilde karar vermektir.⁶¹

Bir kimsenin gıybetini yapan aynı zamanda Allah katında da sorumlu olur. Bu sorumluluktan kurtulmanın yolu O'ndan bağışlanma dilemektir. Gıybet eden gıybetini yaptığı kimseye karşı da sorumludur. Kişinin hem vicdanı hem de Allah'a olan imanı böyle bir sorumluluğu görmezlikten gelmesine engel olur. Bu şekilde inanan ve düşünen bir kimse gıybetini yaptığı kimseden helallik dilemeli, onun gönlünü kazanmalıdır. Ondan özür dilerken, alçakgönüllülüğünü, üzüntüsünü ve pişmanlığını belirtmelidir. Bunu ikiyüzlülükle değil, bütün içtenliğiyle yapmalıdır. Tevbe şuuru, insanın hem gıybetini yaptığı kimse nazarında hem de Allah katında sorumlu olduğu bilincini her zaman canlı tutar. Kişinin gıybet yapmaya eğilim duyduğu anlarda karşısına çıkar ve bu işe yeltenmesine engel olur.

Kur'an, gerek insanın vicdan gibi potansiyellerini eğiterek gerekse Allah-insan ilişkisinin ittikâ, tevbe gibi boyutlarını harekete geçirerek dedikodu davranışından sakınmanın yollarından bazısını göstermiştir. İnsanlar, Kur'an'ın gösterdiği bu yollar doğrultusunda gıybeti önlemek için benzer yöntemler geliştirebilirler. Burada Kur'an'ın doğrudan ifade etmediği, insanların düşünerek bulabileceği başka çözüm yollarından da bahsetmek istiyoruz.

Gıybetten uzak durabilmenin yollarında birisi, kişinin kendi benliğine yönelmesi ve başkalarından önce kendi davranışlarını değerlendirmeyi alışkanlık edinmesidir.⁶² Hiçbir insan bütünüyle kusursuz olduğunu iddia edemez. Kendi kusurlarını düşünüp bunları düzeltme çabası içerisinde olan bir kimse, başkalarının kusurlarını yaymaya yani gıybet yapmaya cesaret edemez,⁶³ başkalarının hatalarını araştırmaya kalkışamaz. Hem kendisinin hem de başkalarının bir şekilde kusurunun, eksiğinin bulunabileceğini kabul eden kimse, insanları kusurları dolayısıyla mazur görebilmeyi başarabilir.

İnsanların kusurlarının bulunduğunu gördüğümüzde yapmamız gereken – bunları dedikoduya alet etmek değil-, mümkünse düzeltmektir. Eğer bunu yapamıyorsak, kusurlu kimseleri suçlamanın herhangi bir anlamlı amacının olmadığını bilmeliyiz.⁶⁴ İnsanların kusurlarını olur olmaz her yerde sayıp dökmenin yani dedikodu yapmanın gerçek ve anlamlı bir amaca hizmet

⁶¹ İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997, IV/231; el-Merâğî, *a.g.e.*, IX/253; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, XXVI/258; es-Sâbûnî, *a.g.e.*, III/236; Bilmen, *a.g.e.*, VII/3456.

⁶² Peker, *Din ve Ahlak Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları*, s. 158.

⁶³ Osman Pazarlı, *İslâm'da Ahlâk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980, s. 281; A. Hamdi Akseki, *Ahlâk Dersleri*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1968, s. 239.

⁶⁴ Mark Forstater, *Marcus Aurelius'un Ruhsal Öğretileri*, Çev. Nazif Güder, DHARMA Yayınları, İstanbul, 2001, s. 116-117.

etmediği açıktır. Hayatını anlamlı ve amaçlı ilkeler üzerine kuran insanlar anlamsız ve amaçsız bir iş olan dedikodudan uzak dururlar.

İnsanların, bütünüyle olumsuz özelliklere sahip olmadığını bilmeliyiz. Her insanın olumsuz yönlerinin yanında olumlu yönlerinin de bulunduğunu düşünmeliyiz. Eğer başkalarından söz edeceksek, onların iyi yönlerinden bahsetmeliyiz. Bunu yapamıyorsak en azından susmayı, kötülük yapıp zarar vermemeyi denemeliyiz.

Başkaları hakkında dedikodu yapmak bizim için çekici gelebilir. Fakat birinin bizim hakkımızda dedikodu yaptığını duyduğumuzda öfke içimizi yakar, utanç ve düş kırıklığı boynumuzu büker. Bu yüzden kişi, “Dedikodudan alacağım zevk, bilmem kime edeceğim kötülüğe değer mi?” diye düşünmelidir.⁶⁵ Kendisini, dedikodusunu yaptığı kimsenin yerine koymalı yani bir anlamda empati yapmalıdır. İnsanlara empatiyle yaklaşabilen kimse, gıybetin onlara verebileceği zararı kendi içinde hissedebilir ve böylece bu davranışa kalkışmaktan uzak kalabilir.

Bazı insanlar kızdığını ifade etmek ya da anlaşmazlıkları gidermek için dedikoduya sığınır. Oysa dedikodu, gerilimi azaltmak yerine daha da artırır. Bu yüzden dedikodu çarkını beslemeyi değil, anlaşmazlığın söz konusu olduğu kişilerle doğrudan konuşmayı tercih etmek gerekir.⁶⁶

Dedikoduyu ortaya çıkaran faktörlerden birisi insanın merak dürtüsüdür. İnsan, sonsuz merakını, doymak bilmez ilgisini dedikodu yaparak değil, bilim ve sanata yönelerek telafi edebilir.⁶⁷

Gıybetin yapılması gibi dinlenmesi, hiçbir karşı tavır gösterilmemesi, bir anlamda gıybetin ortak olunması da bir erdemsizliktir. Eğer mümkünse gıybet edene engel olmak gerekir. Bu yapılamıyorsa, gıybet edilen ortamdan uzak durulması, bu da imkansız ise gıybetten rahatsızlık duyulduğu belirtilecek şekilde ilginin başka yöne çevrilmesi lazım gelir. Dinleyici bulamaması, gıybetçiye gıybet etme fırsatı vermez.⁶⁸ Bizim dinliyor olmamız ise onu yüreklendirir, teşvik eder. Gıybetçiye engel olmadığımız ve en azından bu durumdan rahatsızlık duyduğumuzu belirtmediğimiz zaman onun ortağı haline gelmiş sayılırız.

⁶⁵ Nigel Nicholson, “Dedikodu”, Güncel Psikoloji, 2002, sayı: 1, s. 67; Hasan Haksan, *Çağdaş Görgü Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1967, s. 28.

⁶⁶ Barbara J. Braham, *Stres Yönetimi*, Çev. Vedat G. Diker, Hayat Yayınları, İstanbul, 1998, s. 137.

⁶⁷ Erdal Atabek, *Kışkırtılmış Erkeklik Bastırılmış Kadınlık*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 223-227.

⁶⁸ Rıfat, *a.g.e.*, s. 93; Hakîkî, *a.g.e.*, s. 125; Çağrııcı “Gıybet” Md., D. İ. A., XIV/64; Tuncer Elmacıoğlu, *Bilgece Yaşamak*, Beyaz Yayınları, İstanbul, 1999, s. 186; Cihan Yamakoğlu, *İnsan İlişkileri*, Ankara, 1996, s. 190.

Sonuç

Kur'an'ın gönderiliş gayesi insan fitratının bozulmadan korunmasıdır. Kur'an'ın bütün öğretileri, insana dengeli ve ölçülü bir kişilik kazandırmayı amaçlar. Yüce Allah, Kur'an'daki mesajlar aracılığıyla, insan kişiliğini bozacak her türlü olumsuz inanç ve davranış biçimine müdahale etmiştir. Kur'an'a göre, insan kişiliğini bozan davranışlardan birisi de gıybettir. Gıybetin, insan kişiliği üzerindeki yıkıcı etkileri dolayısıyla, bu davranış birçok Kur'an âyetine konu olmuştur.

Kur'an, her şeyden önce bir değerler manzumesidir. Yüce Allah, Kur'an vasıtasıyla insanlara iyinin-kötünün, doğrunun-yanlışın, güzelin-çirkinin ölçüsünü haber vermiştir. Böylece insanların inanç ve davranışlarına müdahil olmuştur. İnsan-Allah ilişkisine ahlâkî bir boyut kazandırmıştır. Kur'an'a göre, insan-Allah ilişkisinin ahlâkî boyutu uyarınca sakınılması, uzak durulması istenin davranışlardan birisi de gıybettir. Allah'a iman eden bir mü'min, her şeyden önce, Allah'ın bir emri olduğu için gıybetten sakınır. Mü'min bu ve benzeri ahlâk kurallarına uyduğu sürece, Allah ile olan ahlâkî ilişkisine sadık kalmış olur.

Kur'an öğretileri içerisinde yer alan ilkeler, bireyin kişiliğini korumayı hedeflediği gibi, toplumsal ilişkilerde de uyum ve dengeyi muhafaza etmeyi amaçlar. Kur'an, toplumsal ilişkileri yoluna koyan tutum ve davranışları teşvik ederken, toplumun huzurunu bozan bütün fiilleri yasaklar. Kur'an'ın yasakladığı davranışlardan birisi olan gıybet, tek tek bireylere zarar verdiği gibi, genel olarak toplum içerisindeki uyum ve dengeyi de bozar. Kur'an, gıybet yapmayı yasaklayarak, aynı zamanda toplumsal ilişkileri güvence altına almayı amaçlamıştır.

Kur'an, gıybetin nasıl bir davranış olduğunu insanlara öğretirken, onları gıybetten sakındırırken öylesine mükemmel bir retorik kullanmıştır ki, her seviyeden insanın ondan etkilenmemesi mümkün değildir. Özellikle Hucurât sûresinde kullanılan ifade ve üslup her insanın aklını ve vicdanını tesir altında bırakacak mahiyettedir. Gıybeti tasvir eden âyetler ifade ve üslup açısından ne kadar derinlemesine ve ayrıntılı olarak incelenirse, o kadar öğretici ve yönlendirici olur. Böylece gıybetin bireysel zararlarının ve toplumsal yıkıcılığının daha iyi anlaşılması, insanların gıybetten uzak durmalarının sağlanması mümkün olabilir.